

G. Arestiren poesian alde formal kritiko zenbait

Luis Maria MUJICA

Artikulu honetan Aresti-ren poesigintzak forma eta gairen aldetik islatzen duen alderdi "berezi" zenbait aztertuko dugu. Gure asmoa, hala ere, ez da aspektu guztiak ukitzea, eginkizun hori beste lan baterako uzten dugula. Hemen, zehazki, ukituko ditugun alderdiak *antigarbizalekeria*, *euskaren batasuna*, "*betegarrizko*" zenbaiten sasi-irteera, *fonetismoak*, *neurria*, *puntua*, *ezxentzitatea* eta antzekoak izanen dira. Kasu batzutan, teknikak baino gehiago, poetaren *joerak* arakatuko ditugu.

Antigarbizalekeria

Jarrera herrikoi eta sozialarekin ongi uztartzen den garbizalekeriaren aurkako erreakzioa atzematen dugu poetaren obran. Izan ere, XX mende erdi-arte zabalduriko aranismo lexikalak –bere joera etnozentristeri esker– joera *garbizale* erradikala bilakatu zen nagusi hegoaldeko literaturaren eremu batean.

Arestik idatzi zuen garaian aski bizirik zegoen oraindik joera hura, nahiz jarrera errealistagoak proposatu Villasantesek, Mitxelenak, Joan San Martinek eta bete idazle eta poeta zenbaitek.

Froga modura hor dugu 30. belaunaldiko *olerkarien* jarrera garbizalea (Orixe, nolabait, salbuespen zela bere euskara, "anarkikoan", besteek baino euskal literaturaren ezagupen sakonagoa zeukalako). Etozentrismo politikoak ukiturik, literatura zenbait itsukeria lexikal arbitrarioaz joa zegoen, hizkera literarioa gordin eta artifizial bilakatu.

Gainera, garbizalekeriak hizkuntzekiko filosofia okerra zeraman, mintzairak elkarren ukiturik gabe bizi direla uste baitzuen. Izan ere, euskara antzinakoa (eta ez soilik berrikitan erosionatua) *latin-erromaniakoaren* morroin da lexikoan; irrealismo gaitza litzateke, bada, hainbat eta hainbat tradizioko hitz zokoratu nahia. Beraz, *zeru*, *amorratu*, *asmatu*, *deitu*, *bultzatu*, *barkatu*, *bazkatu*, *geratu*, *hautatu*, *mailegatu*, eta abar gure baratzetik deserrotzea irrealismo gaitzean jaustea litzateke, horrela euskara larrugorrian geratzeko arriskuan utziz¹. Garbizale etnozentristek, maiz, lexikografiaren ezagupen urria islatzen bide zuten, ezen ordeko hitzetan (konturatu gabe) mailegu latin erromanioketara birjotzen zuten. Kasu baterako, Aranek asmatutako *donoki* (lat. *done*+*toki*) neologismoa *zeru* (lat.*caelum*) terminoaren ordezkotzat proposatzea *done* / *deun* (lat.*dom(i)nem*) aspaldikoaren iturri latindarra ukatzea zen.

Aipaturiko kasuan *ordezkatzailea* eta *ordezkaturia* latin-erromaniokoa dira, baina *donoki* eta *done* ulergaitzagoak dira, gaur egun ere, aspaldiko *zeru* eta *santu* hitzekin erkatuta². Etimologismoak eta garbizalekeriak bultzaturiko jarrera gaitzak XX mendeko lehen parte nagusian atzeman ziren, bereziki. Jarrera horren makurrerak bizirik iraun zuen, gutxienez, 1960.ko hamarkada arte.

Bata arbuiatzeak ez du hobesten bestea. Kontrako joeran 1970 hamarkadako "mordoilokeria" zenbait (adibidez, udaletxetako *plenoa*, *asanblada*, kamiñoetako "*ida-benidak*", *viwendaren* igoera, *inbentu txarrak*, ontzien *hundimendua*, etabar) onartezina zen, noski. Egia da, *hundimendua* ordezkotzat, *ondoraketa* erabiltzea, beste erromanioketara batera jotzea dela (ze *ondoratu* hitzaren erroan *afondarse*

(1) Latin-erromanikotik harturiko mailegatueta sakontzeko, K. Mitxelena-ren artikulua interesgarriaz gain, ikus gure tesi dokoralari: *Latina eta erromanioketaren eragina euskarari*, Ed.Sendoa, 1982.

(2) Euskaldun zenbaitek, hain zuzen, gure mintzaira zabarkeria lexikal eta morfologikoz erabiltzen du. Herri xeheak esaten duen oro ez da onartzekoa, noski. Hona Euskal Telebistaren esparruan entzuniko elkarrizketa bateko *perla* zenbait: "Bueno, por supuesto, lanaren komiteak, según lo previsto, soldata igotzea deziditu du...", "Hemen, solamente, panaderuak egiten dute huelga, porque, zergatik... komiteak ala deziditu du...", "Bai, nik ikusi nauzu hemen bizitzaren mejorarik ez dola..., porque goikoak gezurretan solamente dabilta...", "Eta nik kalean ikusten badizut eskean zerbaitengatik izango da, ezta...?", "Autoridadej etzaie inporta". Horrelakoak euskara txukuntzen sekula arduratu ez den euskaldun ez-alfabetatu zenbaiten emaitzak dira.

erromanikoa datza, eta, berdin, *inbentatu* ordezeko *asmatu* kasuan (*asmatu* gaztelania zaharreko *asmar* –latinezko *ad(aesti)mare*-ren zehar– gureganatu baita). Herri soilaren ezjakintasuna eta tradizioa (alferrikako eskandalurik sortu gabe) *errespetatu* egin behar da batzuetan, ze herri xeheak *asmatu* eta *ondoratu* horiek euskal harrobi-koagotzat interpretatzen ditu, eta, ondorioz, *inbentatu* eta *hunditu* mordoilotzat gaitzesten. Herriaren “inozotasun” lexikala, askotan, errespetatzekoa da, nahiz ordezkutzen den hitza, orobat, latina edo erromanikoa izan. Gauza bera suertatzen da *hautatu* eta *elegitu* artean, nahiz *hautatu* latineko *optatum* (optar)-etik etorri.

Mordoilokeriaz eskandalizatu den tipo anitz errealismo lexikalaren (bereziki, Iparraldekoaren) tradiziotik kanpo ibili da. Mailegu zahar gehienak gurera euskal fonetika bitxiaren bahetik igaro dira, eta “euskaldun” bihurtu. Hain zuzen, latineko *ecclessiam*-etik ez da esaten gurean *iglese*, *eliza* baino, ezta lat. *angelum*-etik *anjelea* (edo *angea*), *aingerua* baino, eta gaur *eliza* eta *aingeru* “euskal” hitz garbi dira, nahiz jatorrian inportatuak izan. Gure fonetikaren kerantzaz aipaturiko hitzak euskararen ortuko bilakatu dira. Hain erlatiboa den arloan ez daiteke absolutismo etnozentristaz jokatu.

Euskak Telebistak, hainbat etxe-zokotara iristen den une honean, irizpideok kontuan hartzekoak ditu. Sorkuntza eta aurrerakuntza lexikala tradizioaren errespetuan eta egungo hizkuntzaren baliabide berrien orekan kokatu behar dira. Gaur, Arestiren garaietan ez bezala, euskararen etsaia, “garbizalekeria” orde, *zabarkeria* lexikala da. Eta horren lekuko da Euskal Telebistan agertzen den euskaldun zahar batzuen mintzaera zabar, trakets eta urratua.

Joera etnozentristak erasotzearen, Aresti beste muturretara joan zen berriaz, batzuetan, bere zaplaztekoa entzungarriagoa izan zedin. Arestiren *erderakadak* aldi hartan benetako “zaplaztekoak” gertatu ziren. “Erdarakada” eskandalagarri haiek, ordea, pedagogikoak ere izan ziren, euskaldun zenbaiten “lotsa” izuna zartadatzeko jalgia zirelako. Poetak ez zuen eduki, ordea, beti egokia litzatekeen orekarik. Bilbotarrak, hain zuzen, euskara hertsatzen zuen garbizalekeria-uhala askatu nahi izan zuen, “baserrikeria”-tik desuztatu gura izan zuen euskara, eta, paradoxaz, garbizale asko ez zen euskaraz azokako tipula eta patataz baino mintzatzeko gauza (ze *politika*, *soziologia*, *psilologia* bezalakoak ez ziren oraindik mintzagai euren ahotan).

Arestik euskaldun garbizaleen lotsa zaurituz, hitz "mordoiloen" bitartez, errealismo batera iritsi nahi izan zuen. Jokabide "exzentriko" hura pedagogikoa zen bere lehen asmoan; gerora oreka batera heltzeko pausuak ere emanen zituen.

Arestiren "euskara klaro"-ren *tenploa, belo, blanco, pota-blea*, eta abarrek euskal belarriak zauritzen zituen. Hitz haiek "pedagogia" bat bilatzen zuten, gerora mesedea ekarriko zion euskal hizkuntzari, nahiz unean oreka galdu. Dakigunez, garbizaleek zientziako *estenotipia, telefonoa, konplexua, esterofonia, intzidentzia, transzendentzia* gisakoak gureganatu ordez, nahiago izaten zuten erdarara jotzea, euskara luzaroaren "simaurra eta garoaren" monopolioan lagaz. Garbizale haiek ez ziren konturatzen, ordea, hitz tekniko haietako anitz "internazionala" zela eta Europako hizkuntza jaso gehienetan antzekotsuak erabiltzen zirela (ñabardura fonetikoak, gora-behera). Mintzairen ikuspegi errealista falta zitzaion euskal praxiari, eta "erde-rakada" teknikoek eskandalizatzen den tipo askok ez zuen sekulan euskaraz berrogei orritik gorako lanik idatzi.

Arestiren poesian joera "sozialarekin" ongi etorri zen erreakzio antigarbizale hura, poesia, askotan, joeraz preziosistagoa izaten dela jakinik ere. Bilbotar poetak euskara "klaro"(eta "mantxatu"-aren) bidez ahozko literaturaren freskotasuna itzuli nahi izan zuen³.

Iparraldeko autore zaharretan, aldiz, euskara "garbiaren" konplexu gutxi zen (kutsu erromanikoaren eragina -lexikoan eta joskeran-ukaezina zelako). Larramendirekin hasiko zen etendura, eta gero aranismoarekin gaitzatu.

Arestik ongi azaltzen du guzti hau "Harri eta Herri" poemako zati batean:

*Eztakit nola atrebitzen naizen
honela eskribitzera,
euskera klaro batean,
eukal garbi honetan...* (Harri eta Herri, 100 or.)

(3) Esperientzia beste ertzean ibiliko zen, zoritxarrez. Eusko Jauriaritza-ren lehengo urtetako *Boletín*-a adibidez, maiz, experimentalismo *garbizale* gaitzera makurtu zen. Ez zegoen eskubiderik halako solipsismo lexikalean jarduteko. Komunitateko organo ofizialeatik euskara "inoiz eta inon uler ez daiteken hizkuntza abstruso eta traketsa" dela atera zitekeen, nolabait.

Ondoren hitz "zatar" eta "mordollo"-en arazoa (eta hitz greko-teknikoen auzia) ironiaz ukitzen du:

*Mik gehiago nuke,
 egiaz diot,
 holako hitz zakarrik
 ez erabili,
 ni ere garbi-zalea bainaiz,
 hala esaten nion lehengo egunean
 gure jakintsuari,
 nahiago nituzke
 gure euskal berbo erromanizatu honetatik
 erdal modu guztiak
 sustraitik kendu,
 nahiago nuke
 iberiar eskrituran
 eskribitu,
 nahiago nioke
 grekotik hartu dugun
 teknik hitz bakoitzari
 euskal hitz egoki bat
 kausitu,
 eztaadin honela
 nirekin hasarra
 inor,
 eztezan inork
 nigan
 euskeraren kontrako gorrotorik
 bila...
 Baina hola gertatu da,
 eta nik eztut kulparik (Harri eta Herri, ibidem).*

Arestik aro historikora garamatza "nik eztut kulparik" dioenean. Euskararen erromanizazio lexikala aspaldidanikoa da, eta bertatik *kattilu*, *zartagi*, *goilare*, *gurutze*, *horma*, *mailu*, *bultzatu*, *txertatu* gisako hitzak... alboratu-nahia problematiko bilakatzen da. Gaur nola adierazi, bestela, kontzeptu horiek? Arestiren ausardia gehiegikoa izan zen, hala ere, *klaro*, *metitu*, *blanco*, *belo*, *enbra* gisako terminoak erabiltzean, nahiz ekintza horretan pedagogia berria bultzatu nahia izan...

Hona hemen beste testu bat:

*Enplegu txar batean
zidanen metitu,
horregatik etzinen
hemen ametitu* (Harri eta Herri, 118 or.).

Hau ere testu "eskandalagarria" da, Arestiren joera eszentriko eta antigarbizaletik ulertu behar dena. Arestik bazekien *metitu*-k euskal belarriari min egiten ziola, euskaldun pundonorosoen "lotsa" lexikala jipoitzen zuela.

Hurrengoan beste hainbeste egin zuen:

*Bizimodu tristea
Daroe gizonak
Enbreri eskuz lotuta
Goikoa emanak* (Bizkaitarra I, Obra Guztiak I, 126 or.)

"Enbrea" hitza berariz jartzen du, baina "emea" ere ezaguna du, ze hala azaltzen da Arestiren beste idazkitan. Gaur ez lukeen hainbesteko antigarbizalekeria basatirik jalgiko.

Aire beraz hurrengo pasartetan ere:

*Parkatu iztasu nobia maitea
Zeu ezagutu baino len
Enbren atzetik modu gatxean
Arin banintzan ibilten* (Bizkaitarra I, O. Guztiak I 134 or.)

*Bilbon jaiota euskal moduan
Oso gutxi probablea
Aleginduta ikasi nuban
Euskara bat potablea* (Euskal komedia, Ob. Guz. I, 395).

*Emengo zure entierua
Ez bedi izan karua
Koroiak eta mortaja fiña
"Primerako jenerua"* (Euskal komedia, Ob. Guz. I, 398).

1965 ezkeror, batez ere, gure poetak euskara idatzian mintzo teknikoarekiko "lotsa" lexikala gainditzeko lehia antz emanen du. Orobat, bere "Nipadios", "Sandios", "putamadrekoa" ausardikeriak.

eta bofonadak hustzat hartu behar dira -baina, beti ere, poetaren pedagogia berrian.

Euskara batua eta fonetismoak

Aresti, orobat, euskara batuaren bultzatzaile gertatu zen. Poetak pertsonalki batasunaren aldeko oldea indartu zuen, bide berria ahalbidetuz. Ildo horretatik lehenago eginak zituen urratsak. Lapurtera klasikoaren joerak nabariak ziren Kruttwig eta Villasante-engan. Orobat, lapurterarenak Mitxelena, Txillardegi eta beste batzuegan 1960 alderako; hain zuzen, hasiak zeuden joera horiek, eta Arestik gogortu baino ez zituen eginen (baina ez bere obra guztian, ezen "Bizkaitarra" poema bizkaierako fonetismoz josia dago). Hona Aresti-k zioena: "Eta literatur euskera bakar bat egon dedila aipatu nuen premia. Katalanen ereduak ekarri nuen aiputara, Pompeu Fabraren lan miressgarria. Hizkuntza batek ezin dukeala bizitza normal bat eramanez, erregela eta lege zehaz hestu batzuei ez badago loturik..." (Idem, *Euskararen batasuna*, in Zeruko Argia 1968 VII, 7-ko 3 or.).

Arestik euskara batuari behar zuen itzala eta babesa eman zion. Hori nabarmena da. Hala ere, Arestiren obran fonetismo dialektal aunitz aurki daiteke, behar bada, poesiari bereganatu nahi izan zion joera *bertsolarizantearen* kausaz.

Guk hemen fonetismo dialektal batzuk jasoko ditugu. *Fonetismo* horietan neurriaren eta puntuaren (errimaren) legeek hertsaturiko beharrak antzemanen dira; bestalde, bere jarrera estetikoaren "herrikoitasunak" bultzatuta fonetismo horiek jasotzea ez zen harritzekoa.

Pasa gaitezen testuetara, berriz.

*Iparragiren bozian nuan
Bertso batzuk esatera
Lege zarrarian zergatik jarrai
arrazoia ematera* (Harri eta Herri, 128)

Pasartean fonetismoak *bozian*, *zarrarian* delakoetan.

*Bertsolarien moldian
Zoritxarrian det ikasi
solo artian, goldian* (Harri eta Herri, ibidem).

Hemen *moldian, artian, goldian, zoritxarrian* modukoak. Honelakorik ez zuen eginen Lizardi (nahiz gipuzkeraz idatzi), eta gutxiago euskara *batuaren* ildoan behin hartuta gero.

“Astepeko sekretarioaren bertso berriak” sailean antzeko fonetismoak etengabeak dira; euskara normatibizatu baten ildoan horiek ez dira taxuzkoak agitzen.

Hona beste kasu batzuk:

*Sarri askotan deitu dirate
niri bizkaitar iskua
Baina Bizkaian jaio ez banaiz
ez da miragarrizkua* (Harri eta Herri, 130).

Hemen, *dirate* ordez *dira*, *iskua* ordez *idiskua*, *miragarrizkua* ordez *miragarrizkoa* behar zukeen idatzi. Eta sail berean beherago *euskaltzalia, saltzalia, merkian, subertian* (goranzko diptongoaz) eta abar ageri dira.

Jarrera arrunt beraz, oraindik, *legia, suabia, gabia, bigaldu* (*bidali* ordez) *sikuan, barkaziua* kasuak. Hau dena ongi legoke, agian, bertsolari huts baten esparruan, baina ez euskara arautzeko asmoa duen literaturgintzan (eta gutxiago poesigintza garai bati atxikitako norabidean).

Bide berdinetik, disimilazio kontsonantikoak ez dira falta, nahemen:

*Itaurreneko bire luzia
ez da bire egokia
Idi ezkerra geldia bada
bestea berriz lotia
Nun ote da dukia
Aurkitzeko tokia
Merkia da karriua
Modu honetan ez det pagauko
alabaren arriua* (Harri eta Herri, 140).

Bertso honetan lizentziak –puntuaren mesetan, maiz– *dotia, pagauko, bire* (*bide* ordez), *merkia, karriua, luzia* delakoetan. Hau dena zilegia da, baina ez, preseski, *egokia* euskara batuan hasia zegoen molde linguistiko berriaren langintzarako.

Egun aski arruntak iruditzen zaizkigun desdiptongazioak ez dira falta, *subertian* (suertean) kasuaz gain, *fugerte* (fuerte), *oragin* (*orain*) eta *fuberoan* (fuegoan) kasuetan.

30. hamarkadako olerkariek –neurriaren (edo eta puntuaren) mesedetan– ez lituzkete jalgiko hain nasaiki halako fonetismoak.

*Nola errespetatuko dugu
Tabor mendia,
ezpaldian bazaigu bihurtuko
fuberoen mendea?* (Harri eta Herri, 170).

*Euskera klaro batean
Oragin mintza gaitean...* (Harri eta Herri, 98).

*Zergatik ene peniak
Ene bihotz fugertiak
Ezin legikez kontsideratu
Bilboko euskaltzaliak* (Bizkaitarra III, Obra Guztiak I, 171).

Harri eta Herri poemako orrialde bat-berean hurrengo fonetismoak ere atzeman daitezke: *berialaxen*, *juan*, *ginaden*, *guaz*, *azkenian*, *dirade*, *biarra*, *aguantatzeko*, *gainian*, *onian*, *oroitzapenian*, *maistasunian*, *deran* (*dudan ordez*) (Ibidem, 146). Hau dena askotxo zen euskara batuaren ildoan hasi eta gero.

Aditzetan (batzuk ikusiak ditugu) dialektalismoak nabariagoak dira: *gogade* (gaude), *dagode* (daude), *bigaldu* (bidali), *legidu* (leitu / irakurri), *bagabis* (bagabiltza). Antzeko joeretan lerratzen da poeta, bestalde, partizipioa itzaltzen ez denean ere. Honela *ikasitzera* (ikastera), *esplikatzeko* (esplikatzeko) gisakoak dakartza. Noski, li-zentzia morfologokiko horiek bizkaieraren barruan daude, baina behin euskara batuaren ildoan hartuta, ez dira hain onargarri bilakatzen. Arrunkeria horiek –formaren aldetik– bere poesiari itxura jasoak kentzen diote. Esan beharrik ez dago, hala ere, bere baturanzko ahaleginak *Maldan-Behera* poematik harantz serioagoak eginen zirela.

Puntu pobreak. Eten kontzeptualak

Puntuak arazo bereziak ditu Aresti-ren poesiagintzan. Bertsoak egiten jartzerakoan (ez dugu berdin esaten *muinaren* aldetik), Aresti ez da Xenpelar edo Txirrita bat. Arestik ez du menderatzen bertsoa aipaturiko bertsolariak bezainbat, haurtzaroan euskara arrotza izan baitzitaion euskaldun berriari gisa, eta gure hizkuntzaren sena ez zeukan arras bereganatua. Bertso aunitz trakets eta merke bilakatzen da berarengan. Garbi dago Arestik lizardianismoak suposatu zuen diziplina formaletik ihes egin zuela bertsolariagintzaren moldeak berriartuz, nahiz bertso horietako batzuk tematikaz olerki izatera iritsi. Aresti *erdipoeta / erdibertsolaria* zonalde hitsean gelditzen zaigu, askotan. Gerra osteko poeta batzutan aurkitzen den lehia estetikoak –esaterako Iratzeder, Gaztelu, Salvatore Mitxelenarengan emana– ez da atzematen sarritan gure poetarengan. Arestiren popularismoak errazbidea zuen esparru honetan. Arestiren puntuak, maiz, pobrea da, lizentzia eta fonetismo arruntez larregi kutsatua.

Alde formal honetatik begiratuta, Lizardi-ren obra askoz zaindu, sotil eta, diziplinatuagoa da estetikoki. Aresti poetak janzkera “bertsolariante” gehiegizkoak hartzen ditu, eta bere puntuak kerantza formal exkaxegia dauka, sarritan.

Adibideetan (goian aipaturiko fonetismoez aparte) kontuan izatekoak dira *oa ua*, *ea ia* ixturak eta puntugintzan pobre bilakatzen den isomorfologismoa, hau da, *-atu* puntuan amaturiko lau aditzek osaturiko bertso-laukoteak (izena/izenlaguna/adberbioa/ aditza gisako alternantzia aberatsa erabili ordez). Atzizki bat-bera erabiltzea eroso-keria merkea da (exenplu baterako, bertso-lerroak TZE / TEN, TUA amaiezez gehiegi zamatzeta (*salduta*, *bukatuta*, *dantzatuta*, *amaituta* gisako erremateak eskainiz). Irtenbide pobre horietakoak ez dira urriak Aresti-ren orritan (eta, orobat, deklinatibo bat-beraren abusua).

Poeta ohardun zen zailtasun horietaz, eta zioen:

Bertsolariak

puntu aberatsen

eta

neurri gaitzen

etsai

deklaratu dira (Harri eta Herri, 98).

*Orain esaten dudana
ez har kontuan,
potorik ezpait egin behar
puntuan (Harri eta Herri, 168).*

Eta egia horren azpian dagoen erosokeria ironiaz jasoko bailuan, hurrengoa:

*Mi naiz bertsolari hain traketsa,
kantore txit torpea ;
nirekin ezlitzateke kontentatuko
Pariseko gortea (Harri eta Herri, 160).*

Hala ere, Arestik bere burua poeten artean *hobenetakotzat* zeukan. Bere jarrera sozializante eta bat-batekoak ez zuen bitxikeria zenbait haintzakotzat hartzen.

Hona –*atu* partizipioaz lau bertsoan atonduriko puntu-kasua:

*Aste askoren buruan ginan
baserrira ellegatu (sic)
Euskal garbia ikasitzera
gogor nintzen enplegatu
Askotan ernegatu
Geienetan negatu (Harri eta Herri, 144).*

Eta –*ean (-ian)* deklinatiboaz:

*Alan zin egin nuan beraren
korputz ilaren gainian
Eta gainera nire guraso
bion oroitzapenian
Nire fede onian
Eta maitasunian (Harri eta Herri, 146).*

–*UAK* amaiera itxiak (–*OAK* formul normalduaren aldaerak) gobernuak, infernuak, sermuak, eternuak gisako erosokeriak sortarazi zizkion bertso bat-berean:

*Bildurgarriak egiten dira
Ikaratu infernuak
Ala dio sermuak
Jaingoiko eternuak (Harri eta herri, 154).*

Beste batzuetan, egia esateko, puntuaren kategoria morfologikoa aldatzen ahalegintzen da, eta errima jantziagoa lortzen du; hurrengo kasuan, adibidez, aditza, epitetoak eta zenbakia tartekatzen ditu, besteen artean:

*Euskal bertsoan alegindutzen
naiz zorionaren bila
Euskal kristauen fede zintzua
ez dadin izan debila
Emen nago umila
Ta nire kontra mila
Erretore diru zale... (Harri eta Herri, 150).*

Ondorengo ere aski aberatsa da, elementuak deklinatibo errepikakorrik gabe ematen direlako *-ela* amaiera duten izenen bidez:

*Itsas onduan mariatzeko
Ez det ikusten batela
Nire diruaz beteko dute
lapur gaiztuak sakela.
Au nire papela
Jantziko det txapela (Harri eta Herri, ibidem)*

Hurrengoan ere elementu morfologiko desberdinak, *daude*, *gainezka* (aditzondoa), *neska* (izena), *eska* (aditza), *kezka* (izena):

*Gaurko goizian ezagutu det
maitatuko nuan neska
Badaukat nori eska
Arindutzeko kezka (Harri eta Herri, 154).*

Bertsolari zenbait (batez ere, bat-batean inprobisatzen dabilena, ez bide da konturatu zein baliabide *pobrea* den deklinatibo bat beraz puntua hornitzea (edo eta elementu morfologiko berdinez lau edo sei puntuko bertso aspergarria jalgitzea). Baina, hori gaitzagoa agitzen da poesia jaso (edo erdijasoa) salatzen den batengan. Aresti, anitzetan, ez da iristen bertsolari kaxkar bat ere izatera, ez duelako menderatzen bertsolari askoren puntugintza hertsia.

Puntuaren esparruan oraindik akats nagusiagoa da erripioak egitea. Horietakoak ere ez dira falta gure poetarengan:

Gizonak eztu pausurik
hil eztadin artean.
Hil bera iloba maitea,
egin du amandreak.
Ezta eguzkirik agertu,
egun hodei-arteana (Maldan-Behera, 203).

Hemen *arteana* bi bertsoan errepikatua azaltzen da (eta hori *Maldan-Behera* poeman, hots, alde formalen aldetik *Harri eta Herri* edo eta *Bizkaitarra* baino onduagoa den olerkian).

Ondorengoan *arteana* delakoa hiru kasutara hedatzen da, modu lasakan: “ / ...Orain arrokarteana. / ...Altzipresen arteana, /...hezurutsen arteana...” (Ibidem, 213 or.).

218. orrian *dira / balira / baitira* kidekoak tartekatzen dira. Oraindik, 227. orrian *arteana* beste bi aldiz errepikatua azaltzen da (“*piztu dadin arteana / jaiki dadin arteana*”). 228. orrian, berriz, *dago/ dago / eztago* erripio hirukoitzak ahapaldi luze bat-berean (“...*Salbaturik dago, / ...nun dago? /...palankarrikan eztago*”).

Hurrengoan bi bertso-multzotan, berriz, etorkizuneko *-ko / go* adizkera sei puntu kasutara hedatzen du (*jakingo, ibilteko, erabilteko, edateko, gaztigitzeko*):

Zer garen gu eztakigu,
inoiz ezta jakingo,
Anketan oinak ditugu,
lurretik ibilteko
Besoetan esku finak,
gauzak erabilteko (Maldan-Behera, 203)

Modu asko daude hemen,
odolak edateko.
Ezpainarekin edo-ta,
ezpata bitarteko.
Bidea bilatu dute,
guri gaztigitzeko (Ibidem)

Hamabi bertso-lerro puntudunetan *-ko / go* amaiera bat-bera eskaintzea ildo merkea da.

Era berean, deklinatiboetan *-ik / -rik* amaiera 12 bertso kasutara hedatzea erosokeria agitzen da. Horrelako puntukidetasunaren *as-pergarritasuna* ukaezina egiten da. Hona adibide bat:

*Belaunika zaitetze! Edo bestela nik,
heriotza osteko eremu beltzetik
pauzu geldiarekin honera etorririk,
eztizu et emanen batere atsedenek.*

*Nago penaturik;
ezta arimarik
nekatuagorik
agertzen inundik,
eztare infernuetan kondenatzen denik.*

*Para zaitetze zutirik!
Etzakuskitet damurik.
Eztakizue zuek egiten
nire aurrean otoitzik?
Gauza egokia da hori beti
denarentzako bizirik⁴*

Irtenbide hauek erosoegiak dira poeta batentzat, eta, batez ere, ahapaldia, jende aurrean, eta bat-batean, sortzekoa ez denean. Orixe-k ere baditu *Euskaldunak* poeman horrelako kontzesioak puntutan, baina inola ez Arestiren heinean. Bere *Barne-muiñetan*, *Igan nire lelo* eta beste gehienetan Orixe urrun dabil horrelako errazkerietatik.

Aldiz, praxi aberatsagoa islatzen du Arestik hurrengo bertsoan puntuen eteromorfozia zainduz.

*Mundutarrek adoratu
bagaituzte ere, nola
suntsituko da gure
maitasunaren zola?
Oneriztea da
guretzako kaiola,*

(4) Gertakizun bera euskaraz hain errekurrentea den *-atu* partizipioaz: "Hatsa zitzaidan esnatu, / hodeiek ziren urratu, / inor munduko hondarra ez hainbeste erratu /... guztia zen akabatu" (Ibidem: 212). 224 orrian, berriz, poema / tu / du amaiera sartu / altxatu / kendu / ohostu / zabaldu / moztu / galdu / aurkitu / botatu / gizendu gisako aditzetara ailegatzen da. Bertsolari apalena ere halakoak ekiditen saiaturko litzateke.

eta burnizko bola;
bihotz berriotan
dirakien odola,
eta paradisuan
sustraitu den arbola.
Gainerakoak eztigu
ezerगतik ajola (Maldan-Behera, 232).

Kasu honetan aditzondoak eta izenak modu arin eta malgukoan tartekatzen dira (deklinatibo bat-bera, berariaz, saihestuz).

Zer esanik ez, ondorengo bertsoan ere, non *ez / amets* (aditzondoa eta izena) nahasita kausitzen diren: "*Badakit kobratzen, / baina dirutan ez. / Deabruak, erren, / egiten du amets*" (Maldan-Behera 225). Monosilabikoak darabiltza, berriz: "*Edo agurtzen dut, / eginikan zurruts, / ezin duzuela zuk / arima para zut*" (Ibidem, 220).

Poetaren beste akatsetako batzuk bertso baten garaduran ideia baten batasunak –neurria eta puntuaren kariaz– jasan ditzakeen etenak dira. Maiz, poetaren bertso-moldeak "betagarriak" eraikitzen dituela dirudi, ze olerkiaren hurrenkera kontzeptuarean halako luzapenak loturarik gabe geratzen dira, antza. Etendurak nabariak dira *Maldan-Behera* bertan, nahiz bere poemarik osatuena alde formalaren ikuspegitik berau izan. Poetaren exzentritate-joerak engainatzen du, batzuetan, idazlea irtenbide horien garapenean, baina, funtsean, neurri eta puntua betebeharraren morrontzak agintzen duela esanen genuke.

Harri eta Herri poemako 90, 114, 118, 132, 136, 138,140, 142 orritan, adibidez, ez dira falta etendura kontzeptual susmagarriak. Beraietan elementu anitz modu behartuan (eta loturarik gabe) txertatuta agertu bide da. Adibidez, *taberna / lanperna / galerna / trena* lotzean batasunik gabeko multzo-kontzeptuala eraikitzen du. Puntuaren eta neurriaren mesedetan, sagar ustel asko tartekatzen du poetak, han-hemen. Horrelako susmoa ateratzen diogu hurrengo bertsoari:

Ezaguera zelebratzeko
topa genduen taberna
Nafarruako ardo gorria
Gipuzkoako lanperna
Nun zегuen galerna

Argitzeko linterna
Atera ginan ordirik
Trenbire ura gelditzeko
ez zan bandera gorririk (Harri eta Herri, 138).

Zertara datoz *galerna* eta *linterna* (edo eta lehenago *taberna* eta *lanperna*? Antzekoak atzeman daitezke bertsogintzako edozein lehia-
ketan, hots, mementoan proposaturiko puntuen bitartez osatu beha-
rreko saioretan; balio urri du behin jendaurreko saioa amaituta. Aresti
(nahiz bat-bateko inprobisatzailea ez izan) bertsolari askoen eten
ilogikoetan erortzen da, maiz.

Hona, beste kasu baten andana:

Geuron kontra isuri nuan
nire odolan erdia
Ni ez nintzan erbia
Ni ez nintzan zerria (Harri eta Herri, 134)

Hemengo *erbia* eta *zerria* nola lotu goitik zetorren *fuero* eta
sorterriaren tematikarekin? Esan beharrik ez dago, irtenbide horiek
puntuak eskatutako « betagarri » hutsak diruditela.

Antzeko aldrebeskeria atzeman bide diogu hurrengoari logikaren
aldetik: "Gaurko kamio eta estartak / ez dira oso errazak / Gerra
bukatu berria dago / guztiz dira aldrebesak / Ok dira esamesak / Ez
pagatzeko mesak / Aita nirekin nenkarren / Gurdiak bulka egin zigun
da / aita il zan Baratzarren" (Harri eta Herri, 140 or.) Hemengo
esamesak / mesak koadro logiko batean nekez lotu bide dira (pun-
tuaren mesedetan ez bada). Pasablea litzateke bat-bateko bertsolari
batentzat; ez, ordea, poeta batentzat. Ideietan jauzika ibiltzea jantzi
ez-josi batean "betagarri" eta "adabakiak" atontzea bezala da.

Neurriaren betebeharrak

Neurriaren arloan, Aresti bertsolarismoaren eredura berretorri
zen, lizardismoak suposatu zuen joera kultua utziz. 30. hamarkadako
belaunaldi gehienak irmo eutsi zien aranatar araei. Hala ere, bertso-
lariaren eskolak neurgintzan Arana Goirik eginikoak baino tradizio
gehiago zeukan; gure ustean, poesia jasorako Aranak proposaturiko
eredua ez zen gaitzestekoa (Ohienarteren kasuan ere gertatu zen

bezala, nahiz zuberotarraren eskola mintzaira erromanikoen ildotik hurbilagoa izan).

Bertsolarien eskola soillegia izan ohi da, silabismoari atxikiagoa (batez ere, hitz solte desberdinen loturak ematerakoan). Jakina de-
nez, Arana Goiriren arauetan bokale guztiz berdinetan sinalefa egin
beharrekoa da -eta bertsolariek diptongo-kasu askotan, sinalefara
ordez, silaba bakanen kopurura jotzen dute askotan, musikaren agin-
duz. Lizardik, Lauaxetak, eta geroago Gandiagak, bide bera erabili
dute eredu egoki gisa (nahiz tradizioz bestea bezain zaharra ez izan).
Bertsolaritzaren bidea silabismoari menderatuegia deritzagu, musika-
ko ia nota bakoitzari silaba bakarra atxikitzen diola (ondorioz, juntura-
ko hitzen diptongazio-kasuak albora utziz).

Arestik, askoek uste duten kontra (eta Mitxelenak ere ohar bera
egiten zuen) tradizioko eredu aunitz erabili zuen. *Harri eta Herri* poe-
man, konkretuki, kopia zaharren neurria erabili zuen batzuetan, hots,
8/8/10/8 delakoa. Beste liburutan 13/13/13/13-ko ahapaldi luzeak,
8/7/8/7/8/7/8/7 zortziko txikia, 10/8,10/8,10/8 zortziko handia eta
7/6,7/6,7/6,7/6 zortziko txiki berria darabiltza. Baditu beste konbina-
ketak ere, gehienetan, luzadura handikoak. Arestiren neurgintzan
(*Bizkaitarra* eta *200 puntu* poemetan bezala) bertso-mota luzerako
joera ikusten da. Arestiren metrikaz ikus: *L.Mitxelena*, "Aspectos de
la métrica de Aresti", FLV.1978, 406-413 or., *I. Sarasola*, *Obra*
Guztia I, Hitzaurrea 53-63. Aranaren neurri-berritzeaz, berriz, ikus
gure *Lizardi-ren lirika-bideak* II, 151-156 or.

Guk hemen ez dugu egin nahi poetaren neurri-ereduen azterke-
ta sistematikorik. Lan hau Aresti buruz probisional da. Guretzat
Arestiren joera bertsolarizanteak herritartze laua suposatzen zuen
bere mintzo poetikoari halako astuntasun errepikakorra egotzi zion
-eta bertsoera luzegietara jo zuen-. Arestiri Lizardi baten airotasuna
(eta hertsitasun estetiko) falta zaio ahapaldien tratamenduan.

Goazen poema batzuen neurgintza ikustera.

1) *Lehen poemak* (1954-59). Olerki horietan bi bertso-eredu da-
rabiltza, bat arrotza, bestea ez hainbeste. Hona biak:

3 a

8 a

13 a

5 a

Arreba
 Emaztegaia, alhaba
 Emaztea, ohakidea, no, izeba,
 Guztien ama (Obra Guztiak I, 103).

Bigarrena hamalaukoa da, hots, erdal sonetoen tankerakoa, nahiz silaba bat gehiago duen ahapaldiak, hau da, 12, ohiko 11 silaben orde. Puntua nabartasun bitxiz tartekatzen da. Hona bertsoaren egitura:

12 a

12 b

12 a

12 b

12 c

12 d

12 c

12 d

12 e

12 f

12 e

12 g

12 f

12 g

II) Bizkaitarra II. I-aren eredu bera azaltzen da, ia. Bizkaitarra III-an, berriz, luzadura handiagoko bertsoak daude. Bederatzi bertso-tako ahapaldiak ere agertzen dira. Hona ereduak:

13 a

13 a

13 a

13 a

6 a

6 a

6 a

6 a

12 a

Beste batzutan 13/12/13/12/13 –eta 6/6/6/6 12koa– darabil. Puntu hain luzea duen ereduari 6/6/6/6-ko silabismo laburra sartzea ongi etortzen zaio. Puntua bat-bera bederatzi bertso-lerrotan egiteak, ordea, Arestik ohiko dituen errima pobreak sortzen ditu (batzuetan, -ik eta -ua moduko amaierak errepikatuz). Adibidez, -ik / -rik deklinatiboa bederatzi lerroko ahapaldian zortzitan ematen da:

*Parkaziñua gura dautsat orain biotzetik
Ezin ikusi leiketelako gizon baten meriturik
Beraren falta gusti-gustia ezpada ikusten aurretik
Gure herriaren kontra falta bat dauko Garatek bakarrik
Lengo bertsuan modu txarrian erakutsi deutseat nik
Baña orregaz eztoz esaten meriturik eztaukanik
Millaka kontatzekorik
Kantatuko neukez poz-pozik
Bat ez izteko ezpalegoke urte beteren bearrik*

(Obra Guztiak I, 160)

Hemengoaren eskema hurrengoa litzateke:

18 a
18 a
18 a
18 a
18 a
18 a
8 a
8 a
18 a

18-ko silabismoa jatorrian 10/8, 10/8-tik dator, eta bertan $5 + 5 = 10$ eta $5 + 3 = 8$ etenak atzeman daitezke, baina ez beti.

III) *Maldan-Behera*. *Maldan-behera*-n ere bertsolaritza tradizionaletik harturiko elementu anitz dago. Aresti-k tartekatzen dituen 6/6/6/6 eta 5/5/5/5 talde laburrak, askotan, ez dira neurri luzeagoen etenetik sorturiko zatiketak baino (ze, esan dugunez, 13/13 ereduaren azpian 7/6, 7/6, 7/6, 7/6-eko eskema egon daiteke, eta 10/8, 10/8 pean 5/5, 5/3-koa).

Maldan-Behera-n hiru egitura nagusi atzematen dira. Lehenengo eta hamaikagarren poeman 10/8, 10/8, 10/8 delakoa dago, eta biga-

rrenean 13 ahapaldi egiten dituen sei bertso-lerrotako 13/13/13/13/13/13 eskema, a/a/b/c/c/d puntuaz. Hona adibide bat:

*Amaitu zenean galtzada luze hori,
zentzu gabe nintzen lur gainean erori,
arrosadi bateko aihenaren kontra,
Meskatila honen besartean esnatu
nintzen, zidalako baltzeo bat kantatu,
egungo oilaritean, txorien gisara (Maldan-Behera, 205)*

Talde berean aire arinagoa duen neurkera ere agertzen da, hots, 11 bertсотakoa.

Beste egitura estrofikoa 13 bertso-lerrotakoa da, puntua honela atontzen dela: -a, -a, -a, -a, -a, -a, -a. Atonketa hau autorearen asmakizuna izan daiteke (beste kasu batzutan bezala):

*Gure maisua izan da,
esperantza gaiztoa.
Aspalditik da hori
gure amonaxoa;
guztia eztiа da
beti bere ahoa;
baina gizagajoa
oso makal dago,
herbalkeriak joa.
Amonarik eztaukat;
horregatik otsoa
hurbildu zitzaidan niri,
makurturik lepoa.*

Oraindik beste egiturak ageri dira. Batzuetan, 15 lerroko ahapaldiak erritmo laburragoko osagaiak dituela erdian (6/6/6/6-koak), eta 13/13/13/13.ko bertsoek 7+6-ko etena islatzen dute. Hauetan aspergarritasunaren arriskua *gainditzen* da. Arestiri ahapaldi batzuen erdian bertso-lerro laburragoak artekatzea atsegin izaten zitzaion.

Maldan-Behera poema –neurriari eta muinari dagokionez– beste poemak baino nabarragoa da.

IV) *Zuzenbide debekatua*. Poema honetan formula luzeak agintzen dute, bertso labur zenbait, noiz-noiz, tartekatzen dela. Puntuak,

maiz, deklinatibo berdinen karian jarraitzen dute. Hona adibide bat:
13/13/13/13/6/6/6/13:

Walt Whitman bizarduna badoa kantari
Patri Arka berri bat dirudi ta hari
Ekarri dizkiote loreak ugari
Ohore eman dezaion udaberriari
Goi mendiari
Eta hibaiari
Emakumeari
Eta gizonari
Bainan oroz gainetik bere buruari (Obra Guztiak I, 342)

Hemen ere bederatzi puntutatik zazpitan *-ari* deklinatibo datibal bera ageri da (*hari, udaberriari, mendiari, hibaiari, emakumeari, gizonari, buruari* kasuetan).

Beste formula zortziko *handi* ohikoan ondua dago, hau da, 10/8,10/8-koan, batzuetan $5 + 5 = 10$, $5 + 3 = 8$ eskemazko etenaz (adibidez, "*kantatzera kopla bian*" eta "*parlamentu hitzegina*" lerroetan).

Orobat, baditu 7/6,7/6-ko formula *txikian* atonduriko ahapaldiak:

Joaneren bihotzak
eztik barkatuko,
blankoaren arraza
inoiz onartuko,
haren okerbideaz
eztuk ahaztuko:
Hori egia dela
Jainkoa lekuko (Obra Guztiak I, 350)

V) 200 puntu. Izen berak adierazten duenez, poetak berrehun puntuz osaturiko poema ekartzen du. Eginkizun nekeza –eta arrisku-tsua– bera; saio horretan Aresti irtenbide aski merketara irristatzen da. Puntuak tartekadurazko prozeduraz aldatzen doaz. Sistematizazioa sugerigarria izan arren, lan gaitza paratzen da. Hona puntuen eskema:

a b a / b c b / c d c / d e d / , eta abar.

Neurria *berrehun* bertsotan zehar berdina da, hots, 13/13/13-koa. Neurri horren azpian (etenaz edo emistikioaz) 7-6,7-6.ko eske-
ma datza gehienetan (baina "zer da, an erregeak, daukan bihotz
sikua" bertsoan egitura 6 + 7-koa da, eta ez da bakarra). Hona bi
ahapaldi:

*Eta berehala, agertu zen mendia
Zihorra zekarrela, esku ezkerrean
Eta gerritikan, ezpata bat haundia.
Ezagutzena zaitugu, hibaiko lurrean
Zihorra izena da, dakigunen hibaia
Habe sendoa zara, lege zaharrea* (Obra Guztiak I, 362)

VI) *Euskal trajedia*. Neurriaren aldetik poema osoan eskema
bat-bera hedatzen da, aspergarritasunezko ondorio nabariaz. Neurria
13/13/13/13/13/13.koa da, askotan 6 + 7-ko etenez atondua.

*Hola gobernatu zure gure herria:
Petroak ebaki baitzeuzkidaten gero,
aparejatu zuten Gernika ta Sion.
Honela baitabil bakarrikan zerria,
zezenak maitatu behar direnez gero,
haren ama-putari kaka egin nion* (Obra Guztiak I, 370)

VII) *Euskal komedia*. Hemen ere 10/8,10/8 eskema tradizionala,
puntuia bertso-lerro *paretan*, bertso-lerro barruko banaketa 5 + 5 =
10, 5 + 3 = 8-koa dela (nahiz-eta ez beti). Poema guztiotan bertsola-
ritzaren ildoaz azpimarratzekoa da.

VIII) *Mailu batekin*. Bertan koplak zaharretako eskema ageri da,
hau da, 8/8/10/8 neurrizko koplak, puntuia a, a,-,a araukoa dela.
Orobat, azaltzen dira olerkiak 7/6,7/6 zortziko txiki *berrian*, lau ber-
tsotan soilik atondua. Beste formula erabilia 10/8,10/8,10/8,/4-koa
da, eta, orobat, 6/5,6/5,/4-koa.

*Hona koplak zahararren tenorean:
Harian dago enada
Urkatuaren soka da
Epetxak eta txantxangorriak
Harrapatzeko segada* (Obra Guztiak I, 414)

Eta zortziko txiki berri ebakian:

*Ta bospasei geratzen
Bazaizkit buruan
Dantzan egiten dute
Bion inguruan (Obra Guztiak I, 418)*

Azkenik, 6/5,6/5/4 egituraz:

*Gorbeian galdurik
Ibili gara
Barruan sarturik
Daukat ikara
Ai!Ai gure! (Obra Guztiak I, 404)*

IX) *Harri eta Herri*. Poema-liburu hau, zati handi batean, "poesia askean" atundurik dago, eta nabaria da bertan, muina eta formaren aldetik, Otero, Celaya eta Ferreiro poeta sozialen eragina, beste lan batean azaldua dugunez. Lehendiko "poesia sozialaren" ildoa bertan gotortu egiten da, poesia bertuosistaren zapuzketa areagotuz. Poeman zehar kopia zaharren teknika -8/8/10/8.koa- garatzen da. Liburuaren laugarren zatian, batez ere, neurri-joera nagusiagoa da. Bertan, orobat, 10/8,10/8,7/7,8/10/8 moduko neurriak ematen dira.

*Euskal Herrian ez det ikusi
oraindik bide zuzenik
Orregatikan ez det egingo
aipatu nire izenik
Inoiz ez det esan nik
kaletarra naizenik
Edo-ta baserritarra
Iparragirrek bezala egun
joko det nire kitarra (Harri eta Herri, 128)*

Bertsolaritzaren tradiziokoa da, beste behin. Puntuak hurrengo segida du: -,a,-,a,a,a,b,-,b. Han-hemen, bestalde, 10/7,10/7,8/3, 10/7-ko bertsoak eta beste konbinaketak azaltzen dira, eta 8/8/8/8-koa ere bai bigarren zatian:

*Zerutik dator harria.
Mundikan berriz argia?
Gau illun honetan dakust
zure aurpegi garbia (Harri eta Herri, 50)*

Eta, berriro, kopla zaharraren tenorean:

*Eman zaidazu bihotza eta
ken berriz nahigabeak
Esan noiz garen izanen gure
Etorkizunen jabeak (Harri eta Herri, 76)*

Agian, kopla zaharren araura eginiko bertso hauek dira *Harri eta Herri* poemako zatirik estimagarrienetakoak. Oraindik baditu poetak beste konbinaketa urriak, tradizioko neurrien ondoan eten bereziak tartekatuz.

Azkenik, *Euskal Harria, Harrizko Herri Hau* eta *Azken Harria* poemategiak, gehienbat, neurririk gabe atonduak daude, eta beraietan bilbotar poetaren poesigintza sozializantea gorabehera formal desberdinetan jalgitzen da (ordu-arteak poesia lizardiarra, sinbolista eta erromantikoa albora utziz).

"Exzentrizismoa"-ren lanketa zenbait

Gabriel Arestik, berariaz, literaturan ematen den alde eszentrikoa ere landu zuen. Joera horretan, nolabait, poetaren izaera islatu zen. *Bizkaitarra, Maldan-behera, Harri eta Herri* eta beste poema zenbait alderdi bitxi horren isla da. Izan ere, Aresti, polemikaria ez ezik, eszentrikoa ere bazen une batzutan. Aski ezaguna da berak utziriko kopla hura:

*Poeta naizen ezkerro
eztut zerurik espero.
Bederatzi kopla ditut
lau zuhur eta bost ero (Harri eta Herri, 48).*

Jakina da XIX mendeko sinbolismoa ezkerro, estetika eta poesia, maiz, alderdi itsusi, zatar eta eszentrikoak landu zituzten. Ez ahanzi Baudelaire, Verlaine eta beste hainbat poeten jarrera. Gerora, surrealismoak, dadaismoak, eta abarrek antzeko lanketak areago ondu zituzten. Arestiren exzentrizismoa ez da hainbeste estetiko, tipologiakoa baino. Arestiri gauza batzuek barre egitea, erlatibizatzea gustatzen zitzaion. Horregatik bere obrako pasarte batzuen harrokeria eta umiltasuna, alderdi ludikoa eta «arlotea»; bi jarrerak, nahasian daude. Hona hurrengo aitopen apala:

*Egia da Oteizaren eskultura eztudala
nik konprenditzen,
baina ni eskolarik gabeko gizon bat naiz,
eta hori ez da harritzekoa (Harri eta Herri, 96)*

Bide berdinetik beste pasarteok ere:

*Harek listoentzat eskulpitzen zuelako,
eta nik
tontoentzat
eskribitzen
dudalako* C2 55 (Harri eta Herri, ibidem)

*Mi baino barregarriagorikan
ezta ezein pailazo;
han trankil ezta biziko inor,
hain lazo (Harri eta Herri, 162)*

*Inor eztu
nik baino
adimenturik gutxiago (Harri eta Herri, 116)*

Eta "burlaren" lanketa Oteizaren bidetatik (eta beti ere Arestiren jarrera eszentrikoaren baitatik) ondorengoa:

*Behar-bada esanen du
nik eztudala bururik,
(egia da eztudala txapelik edo ereinotz-koroarik
irabazi nai),
esanen du,
naski,
Bilbon eztagoela sobera kanorerik,
sobera zentzurik (Harri eta Herri, 112).*

Hau dena, antza, txantxetako jokoak zen, Aresti "eszentrikoari" atsegin zitzaion zerbait. Lehenik poeta txit apal azaltzen bazen ere gero harro agertuko da euskal literaturako urrezko orriak beretat errebindikatuz. Ez ahaz, gainera, *Maldan-behera* poemako azpitesietako bat *mesianismo* euskalduna dela (Zaratustraren bideak jarraituz).

*Gizon horri etzaio gustatuko
nire buruaz mintz nadila, baina
hura ez da konturatzen ni naizela
mundu honetako gizonik jakintsuena.
Ezta jakitun urrikaria (Harri eta Herri, 38).*

Eta, kerantza *mesianikoaren* oihartzunetatik, hurbilago:

Nire buruaz mintzatzen naiz, naizelako
munduaren neurria,
Barka bezaidate ...
Nire buruaz mintzatu behar dut, hura delako
(ni naizelako)
hobekien ezagutzen dudana...
Dena dela, ni naiz mintzatzen naizena,
eta *mudua* diot,
nire zihorraz neurtu behar dut mundua,
beste neurririk ezin baitarabilket (Harri eta Herri, 36).

Beste batzuetan "exzentrizitatea" *ironiarekin* nahasten du, ondo-
rio bitxiagotara iritsiz:

*Bart entzun nion bati
euskal kuzinaren ganean mintzatzen,
nola arraultzak jarri behar diren
sukaldearen azpian (Harri eta Herri, 118).*

Hemen Arestik joko ironikoa dago *ganean (kuzinaren ganean)*
eta *azpian (sukaldearen azpian)* kontraezarrit. Honelakoekin aritzea
laket zitzaion, maiz, bilbotar poeta "ero" autoizendatuari. Hona beste
adibide bat:

*Nik poetatzatik
dimisioa
presentatu nuen
kantsanzioaren aitzakiarekin... (Harri eta Herri, 112).*

Hemen ez dago misteriorik, Arestiren izaera ironiko-exzentrikoa
eta "adarjotzeilea" nabarmentzen dira. Gabriel-ek ez zuen konplexu-
rik bere buruari "eroa" deitzeko, ikusia dugunez.

Bestalde, batzuetan, alderdi "eszentrikoa" "arlotekeriarekin" ere
lotzen da. Honetan ere Arestik ez du azalduko konplexurik, nahiz alde

horrek bere poesigintzari, agian, seriotasuna kendu. Pasarte serioe-netan ere, bat-batean, bilbotarrak gauza arrunt eta arloteenak tartekatzen ditu (berriro, ironiaren ildo jarraituz). Orixe, Lizardi, Ira-tzeder baten poesigintzan pentsaezinezkoa gertatzen den alderdi "arrote" hori presente dago Arestiren obran. Baina, alderdi hori poesia modernoak bere egin du, eta Miranderen poesian ere badago ironiarik, nahiz ez "arlotekeriarik". Novalis-ek, Baudelaire-k eta beste batzuek "el cultivo de lo deforme" delakoa landu zuten. Aresti-ren jarrera hortik ere ibili zen.

"Arlotekeria" horren tematikan *zerriak, astoak, astarrak, gerna*, euskal "tripazaikeria" ukitzen duen eremua ere lantzen du, bes-teen artean. Hona adibide bat:

*Gizona atinik lurrean,
komunari begira.
Satzu jateko gogoak,
molde askotako dira.
Gorotzak eta gernuak,
eman dute begira (Maldan-behera, 208).*

*Bularrak moztu zizkaten eta
Euskalerrriak diotsa
Solomo luze dultzerik gabe
Eman zaidazu bihotza (Harri eta Herri, 76).*

*Errezo franko aditu zuan
aitaren gorputz ustelak
Dirutan ongi kobratu zuan
ango parroko ezkelak
Opil eta pastelak
Txokolate mistelak
Ederra okasiua
Modu orretan irabazteko
Jaunaren barkaziua (Harri eta Herri, 144).*

Honelako ateraldiak etendura tematikoaz tartekatzen zituen, batzutan. Agian, taktika baino ez zen.

Literatura arrunta hau pentsaezinezkoa litzaieke 30. belaunaldiko olerkariari erabiltzea; Arestiri ez, ordea, bere jarrera poetikoan beste

bide herrikoiak ere posible zirelako. Gaitza gertatzen den Aresti-ren poesigintzan halako oreka bilatzea.

Arestik idatzi zuen guztia, noski, ez da tenore honetakoa. Ikuspegia ez dugu galdu behar. Adibidez, *Maldan-behera* poeman (*Bizkaitarra* deiturikoetan ez bezala) beste malla garaiagoan mugitu zen; alabaina, goian ekarririkoak ere Arestirenak dira, eta testu horiek bere poesiaren desoreka nabarian uzten dute.